

VRIJEDNOSTI U HRVATSKOM DRUŠTVU

Nakladnik

CENTAR ZA DEMOKRACIJU I PRAVO MIKO TRIPALO

Za nakladnika

GORAN RADMAN

Recenzentice

JASMINKA LAŽNJAK
ANTONIJA PETRIČUŠIĆ

Lektura i korektura

VESNA RADAKOVIĆ-VINCHIERUTTI

Rješenje korica

BORIS LJUBIČIĆ

Grafička priprema

GORDANA VINTER

Tisak i uvez

SVEUČILIŠNA TISKARA d.o.o., ZAGREB

VRIJEDNOSTI U HRVATSKOM DRUŠTVU

Urednik

Duško Sekulić

**Centar za
demokraciju
i pravo
Miko Tripalo**

Zagreb, 2016.

ISBN 978-953-56875-6-6 (Centar)

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem ??????

Objavljivanje ove knjige pomogli su:
Ministarstvo znanosti i obrazovanja
i Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

*Vlasta Ilišin i
Anja Gvozdanović*

STRUKTURA I DINAMIKA VRIJEDNOSTI MLADIH U HRVATSKOJ

1. Uvod

Vrijednosti se u društvenim istraživanjima ispituju na individualnoj razini, kako bi se dobili podaci i spoznaje o određenom društvu i društvenim grupama koje u njemu žive. U ovom su radu u fokusu analitičkog interesa vrijednosti mladih u hrvatskom društvu u posljednja dva do tri desetljeća.

Znanstvena literatura nudi brojna određenja vrijednosti, a ovdje se polazi od dviju klasičnih definicija. Prva je ona C. Kluckhohna (1962:395), koja glasi da su vrijednosti „eksplicitno ili implicitno shvaćanje, svojstveno pojedincu i karakteristično za grupu, nečeg poželjnog što utječe na selekciju prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije“, a druga M. Rokeacha (1973:5), u kojoj se kaže kako je vrijednost „trajno vjerovanje da je specifičan način ponašanja ili egzistencije osobno ili društveno poželjniji od suprotnog ili obratnog načina ponašanja ili egzistencije“. Te definicije, kao i brojne druge koje su analizirali K. Lindh i V. Kerhonen (2010), sadrže nekoliko zajedničkih elemenata na osnovi kojih se sažeto može reći da su vrijednosti uvjerenja koja se tiču poželjnih statusa i modela ponašanja koja upravljaju selekcijom ili evaluacijom ponašanja, ljudi i događaja te da su određene relativnom važnošću drugih vrijednosti koje formiraju sustav vrijednosnih prioriteta.

Na osnovi naznačenoga, valja apostrofirati dimenzije značajne za analizu vrijednosti. Prvo, to je poželjnost koja upućuje na aspirativnu komponentu (ciljeve kojima se teži), ali i na važnost koja se pridaje već ostvarenim ciljevima. Drugi je moment hijerarhijska organiziranost vrijednosti, što proizlazi iz različite važnosti koja se pridaje pojedinim vrijednostima. Pritom naglasak nije na razlikovanju vrijednosti nižeg i višeg reda, nego na stupnjevima poželjnosti koji se pripisuju promatranim vrijednostima. Treća je značajna dimenzija stabilnost vrijednosti kao relativno trajne komponente ljudske svijesti, a što osigurava nužan kontinuitet u razvoju pojedinca i društva, kao i održavanje stabilnosti ponašanja u različitim situacijama. No vrijednosti nisu nepromjenjive i mogu se razlikovati i u vremenu i u prostoru. Drugim riječima, tijekom vremena u kojem dolazi do promjena društvenih okolnosti može doći i do promjena važnosti pojedinih vrijednosti u sustavu vrijednosti, kao što u različitim društvima mogu egzistirati različiti sustavi vrijednosti. Četvrto, očekuje se da vrijednosti djeluju na ponašanje pojedinaca i grupa, jer uz kognitivnu i afektivnu, sadrže i bihevioralnu komponentu. Dakako, to ne znači da se iz sustava vrijednosti potpuno pouzdano može predvidjeti ponašanje u određenim situacijama, niti se iz ponašanja može pouzdano zaključivati o vrijednostima pojedinaca i grupa.

Iz navedenoga je očito da se ovdje po strani ostavlja utjecaj individualnih značajki (osobina ličnosti) na formiranje vrijednosti i da se pozornost usmjerava na društvene faktore, odnosno na sociopovijesne uvjetovanosti i promjene koje se događaju na društvenom planu. U tom kontekstu odgovarajući interpretativni okvir postavlja teorija modernizacije, koja počiva na tezi da ekonomski razvoj rezultira dalekosežnim promjenama na socijalnom i kulturnom planu. Kada je riječ o vrijednostima, utjecajni teoretičari modernizacije (Inglehart, 1977, 1997, 1999; Giddens, Beck, Lash, 1994; Inglehart, Baker, 2000; Beck, Beck-Gernsheim, 2002) govore o tome kako je socioekonomski razvoj tzv. zapadnih društava posljednjih nekoliko desetljeća potaknuo slabljenje tradicionalnih vrijednosti (obitelj, religija) i snaženje, prvo materijalističkih (socijalni standard i sigurnost), a potom i postmaterijalističkih vrijednosti (na primjer, samoaktualizacija i individualizacija). Osim toga, postmaterijalističke vrijednosti sadrže dvije glavne socio-

kulturne dimenzije koje opisuju prirodu odnosa prema autoritetima (Inglehart, 1999). Prva dimenzija opisuje zaokret od religijskih odnosno tradicionalnih prema sekularnim odnosno racionalnim vrijednostima, a druga obuhvaća zaokret od vrijednosti preživljavanja ili egzistencijalnih vrijednosti prema samoizražavajućem ili emancipacijskom setu vrijednosti. Inglehart govori da ekonomski razvoj, pristup višim razinama obrazovanja i odsutnost opće nesigurnosti (koje, primjerice, donose ratna zbivanja) određuju povećan osjećaj sigurnosti, što promovira postmaterijalističke vrijednosti koje su po svojoj prirodi emancipacijske ponajprije s obzirom na autoritete. Postmaterijalističke vrijednosti tako obuhvaćaju individualnu autonomiju, smanjenje socijalnoga konformizma i povećanu kritičnost prema hijerarhijskim institucijama – i crkvenim i političkim. Nesigurnost ili osjećaj prijetnje s druge strane potiče „autoritarni refleks“, koji nameće interese bilo nacionalnog ili vjerskog kolektiva iznad pojedinca. Taj refleks stvara potrebu za jakim vođom, dok s druge strane postmaterijalističke vrijednosti donose nove standarde u evaluaciji političkog života i konfrontiraju vođe s aktivnim, artikuliranim građanima (Inglehart, 1999:250). Drugim riječima, postmaterijalističke vrijednosti su one „više“ vrijednosti koje se nalaze na vrhu piramide odnosno hijerarhije potreba u Maslovljevoj teoriji (Sekulić, 2014).

Takva globalna slika sugerirala bi linearno kretanje u društvenom razvoju i tome primjeren smjer promjena vrijednosti da u model nisu ugrađene i pretpostavke o mogućnosti promjena socijalnih okolnosti (primjerice, regresija blagostanja prema materijalnoj oskudici ili sigurnosnoj ugroženosti) i, posljedično, revitalizaciji vrijednosti koje se smatralo oslabljenim ili napuštenim. Naime, ako se društvene okolnosti promijene, tj. životna se sigurnost smanji, onda dolazi do obrata u vrijednosnim prioritetima, do pomaka prema „natrag“ od postmaterijalizma prema „materijalističkim“ vrijednostima. Jednako tako, u društvima u kojima nema pomaka prema povećanju standarda i sigurnosti, nema niti pomaka u smjeru postmaterijalističkih vrijednosti (Inglehart, 1999; Sekulić, 2014). Treba imati na umu kako unutar tako naznačenih socioekonomskih i povijesno-kulturnih okvira u formiranju vrijednosti sudjeluje još niz faktora koji doprinose više

ili manje izraženom vrijednosnom pluralizmu, kao i varijacijama vrijednosti kroz vrijeme ili po društvenim skupinama. U tom kontekstu treba podsjetiti kako se u istraživanjima najčešće ispituje utjecaj dobi, spola, obrazovanja, socioekonomskog statusa, socijalnog porijekla te političkih preferencija i religioznosti (Rokeach, 1973; Čulig i dr., 1982; Ilišin, 1988, 2002a, 2007, 2011; Radin, 1988, 2002, 2007; Ashford, Timms, 1992; Eisenstadt, 1992; Bromwick, Swallow, 2001; Schwartz, Rubel, 2005; Ferić, 2009; Sekulić, 2014).

Vrijednosti mladih intrigantan su predmet istraživanja jer omogućuju stjecanje uvida u (dis)kontinuitet novih generacija, a time i suvremenih društava. Riječ je o tome da su mladi, kod kojih proces socijalizacije još nije dovršen, više izloženi različitim utjecajima iz društvene okoline nego starija populacija, pa se i eventualne promjene kod njih ranije registriraju. Otuda se „proučavanjem mladih istodobno dobiva uvid u postojeće procese i odnose u danom društvu, ali otkrivaju i trendovi koji anticipiraju vjerojatna buduća kretanja“ (Ilišin, Radin, 2002:15). S time su u skladu i očekivanja suvremenog društva u pogledu mlade generacije – od nje se, s jedne strane, očekuje da bude nastavljatelj i čuvar postojećeg, a s druge strane nosilac novoga i drukčijega, što je nužno za adekvatnu prilagodbu svakog današnjeg društva sve dinamičnijim globalnim promjenama. Štoviše, upravo su mladi prepoznati kao glavni nositelji postmaterijalističkih, emancipacijskih vrijednosti, osobito u odnosu na političke strukture (Inglehart, 1999). Odgovoriti takvim zahtjevima nije lako, pa su mladi često prokazivani ili kao nedovoljno prilagođeni, ili kao razočaravajući konformisti, ili kao nositelji obnove retrogradnih društvenih vrijednosti.

Sazrijevanje i ulazak u svijet rada i odraslih uvijek je tegoban proces, a danas je sve dugotrajniji i suočen s rizicima kojih su nekadašnje generacije mladih bile uglavnom pošteđene. Tako su brojne studije o suvremenoj mladeži (Furlong, Cartmel, 1997; Roche, Tucker, 1997; Wyn, White, 1997; Miles, 2000; France, 2007; Kehily, 2007) u velikoj mjeri zaokupljene pitanjem stjecanja identiteta u današnjem pluralnom, globaliziranom i nesigurnom svijetu. Upravo su vrijednosti jedan od ključnih elemenata u procesu izgradnje identiteta, jer one „govore nešto o velikim pitanjima: tko smo; odakle dolazimo; kamo idemo;

kako možemo definirati svoj identitet; što želimo postati; što mislimo o drugima ili različitosti?“ (Lindh, Korhonen, 2010:138). Takva pitanja posebno muče mlade koji prolaze kroz intenzivan proces socijalizacije, iako se identitet razvija i mijenja tijekom cijeloga života. Kao što istraživači mladih sugeriraju, u promjenjivom svijetu, gdje su kolektivne i zajedničke vrijednosti fragmentirane, formiranje identiteta i integriteta na individualnoj razini je zahtjevan proces. Opadanje utjecaja tradicije i socijalnih institucija zbiva se usporedo sa snaženjem trenda individualizacije, a rastuća vjera u vlastite sposobnosti i osobni autoritet povećava i individualnu odgovornost za donošenje odluka o tome što je dobro, a što loše. Ili, kao što U. Beck (1992) primjećuje, iako pojedinci ne mogu umaći strukturalnim silama u društvu, oni mogu odlučiti koje će od tih sila uvažavati, a koje ignorirati. Ukratko, „u dinamičnom i globaliziranom svijetu ključne su sposobnosti za razumijevanje i svladavanje različitih socijalnih i kulturnih realnosti te za konstruiranje vlastitog identiteta i vrijednosno utemeljenog pogleda na svijet, osobito za mlade ljude“ (Lindh, Korhonen, 2010:137).

Sve ranije spomenute teškoće pri izgradnji vlastita identiteta i integriteta s kojima se susreću mladi u razvijenim dijelovima svijeta – u što je uključeno i formiranje sustava vrijednosti – pogađaju i mlade u tranzicijskim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj. Međutim, mladi u tranzicijskim zemljama suočavaju se i s globalno prisutnim rizicima koji se, zbog specifičnih problema tih društava, dodatno produbljuju i proširuju (Wallace, Kovatcheva, 1998; Wyn, Dwyer, 1999; Ule i dr., 2000; Kovatcheva, 2001; Tomić-Koludrović, Leburčić, 2001; Ilišin, Radin, 2002, 2007; Roberts, 2003; Walter, 2006). Naime, njihovo odrastanje u jedinstvenom sociopovijesnom razdoblju obilježeno je dvostrukom tranzicijom: s jedne strane mladi prolaze kroz univerzalno prijelazno razdoblje iz mladosti u odraslost, a s druge strane taj se proces odvija u društvu koje se također transformira. Tako se socijalizacija mladih u tranzicijskim društvima odvija u uvjetima u kojima su društvene institucije i norme koje su usmjeravale prelazak u svijet odraslih nestale ili se i same temeljito preobražavaju. Pritom se pokazuje kako je dio nekadašnjih društvenih vrijednosti uglavnom napušten ili devalviran,

uslijed čega međugeneracijska transmisija postaje upitna, dok se nove vrijednosti razmjerno usporeno instaliraju i interioriziraju. Tako su mladi u znatnoj mjeri prepušteni inividualnoj potrazi za identitetom, integritetom i vlastitim životnim ciljevima.

U Hrvatskoj se ta potraga zbiva u društvu u kojem je u tranzicijskom razdoblju umjesto detradicionalizacije (Beck, 1992) na djelu bio proces retradicionalizacije (Županov, 1995). Retradicionalizacija je predstavljala odmak od socijalističke ideologije i prakse, pri čemu je došlo do ponovne uspostave tradicionalističkih vrijednosti (Županov, 2002) koje su podrazumijevale povećanu religioznost, a time i „duhovnu obnovu“, te nacionalizam, poglavito nacionalni ekskluzivizam koji počiva na ideji da pripadnici različitih etničkih skupina ne mogu živjeti zajedno (Sekulić, 2014). Stoga se može reći kako su novonastali prevladavajući sociokulturni uvjeti, posebice krajem devedesetih godina dvadesetog stoljeća, postali svojevrsan uteg u ostvarivanju liberalno-demokratskih načela nužnih za izgradnju demokratskog društva. Otuda su promjene u postsocijalističkom hrvatskom društvu rezultirale revitalizacijom tradicionalnih i jačanjem materijalističkih vrijednosti te usporenim rastom prihvaćanja postmaterijalističkih vrijednosti (Županov, 1995, 2002; Cifrić, 1996; Karajić, 2000; Labus, 2000; Sekulić, 2014). Tako istraživanja upućuju na zaključak da je na djelu svojevrsna pluralizacija vrijednosti, što se prepoznaje u dominaciji mješovitih tipova vrijednosnih orijentacija (Cifrić, 1996; Karajić, 2000; Sekulić, 2014), a iz čega se može zaključiti da proces retradicionalizacije nije zaustavio ali jest usporio daljnju modernizaciju hrvatskog društva. Naznačena kretanja predstavljaju kontekst unutar kojeg se u ovom radu propituju i vrijednosti mlade populacije u Hrvatskoj.

Fokusiranje na mlade u ispitivanju eventualnih promjena vrijednosti u suvremenome hrvatskom društvu proizlazi iz načelnih pretpostavki da mladi nisu samo najfleksibilniji segment populacije, nego i najmanje opterećen socijalističkim naslijeđem budući da se njihova socijalizacija odvija u novom društvenom i političkom poretku. Pritom se uvažava i spoznaja da mladi nisu homogena društvena skupina jer su međusobno raslojeni sukladno raslojenosti društva čiji su integralni dio.

Metodološke napomene

Glavni predmet ove analize su struktura i dinamika vrijednosti mladih u Hrvatskoj u posljednja tri desetljeća. U analizi se polazi od tri temeljne hipoteze: 1) vrijednosti mladih hijerarhijski su organizirane i povezuju se u prepoznatljive vrijednosne orijentacije; 2) tijekom promatranog vremena mijenjao se stupanj poželjnosti i hijerarhija ispitivanih vrijednosti; 3) u zastupanju promatranih vrijednosti mladi se međusobno razlikuju s obzirom na različita socijalna obilježja. U skladu s tim postavljeni su i ciljevi istraživanja, a to je ustanoviti i analizirati hijerarhiju i strukturu vrijednosti suvremene generacije mladih u Hrvatskoj, opseg i smjer promjena promatranih vrijednosti tijekom kasnoga socijalističkog i tranzicijskog razdoblja te međusobno diferenciranje mladih u pogledu prihvaćanja promatranih vrijednosti.

U radu se koriste podaci iz pet empirijskih istraživanja provedenih na reprezentativnim uzorcima mladih iz cijele Hrvatske¹:

- 1986. godine 1250 ispitanika u dobi od 15. do 27. godine života
- 1999. godine 1700 ispitanika u dobi od 15. do 29. godine života
- 2004. godine 2000 ispitanika u dobi od 15. do 29. godine života (uz kontrolni uzorak od 1000 ispitanika starijih od 30 godina)
- 2012. godine 1500 ispitanika u dobi od 14. do 27. godine života²
- 2013. godine 2000 ispitanika u dobi od 15. do 29. godine života.

Komparacijom distribucije odgovora u različitim vremenskim točkama ustanovljene su promjene u hijerarhiji vrijednosti mladih. Faktorskom analizom setova vrijednosti iz istraživanja provedenih 2012. i 2013. godine ustanovljeno je njihovo strukturiranje, a primjenom analize varijance i t-testa međusobno diferenciranje mladih u pogledu prihvaćanja konstruiranih vrijednosnih orijentacija. Za analizu

¹ Riječ je o istraživačkim projektima Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu: *Položaj, svijest i ponašanje mlade generacije Hrvatske* (1986), *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj* (1999), *Mladi i europski integracijski procesi* (2004) i *Perceptions and attitudes of young people in Croatia towards a changing reality* (2012, u suradnji sa Zakladom Friedrich Ebert) te o istraživanju Ministarstva socijalne politike i mladih *Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj* (2013).

² Za potrebe ove analize usporedba vrijednosti iz istraživanja u 2004. i 2012. godini uzima u obzir ispitanike između 15 do 27 godina života.

tog diferenciranja korišteno je sedam sociodemografskih i socijalnih obilježja mladih: spol, dobna kohorta, socioprofesionalni status, stupanj obrazovanja ispitanika i oca, rezidencijalni status i regionalna pripadnost. U obzir su uzete samo one razlike koje su statistički značajne na razini .0001 i manje.

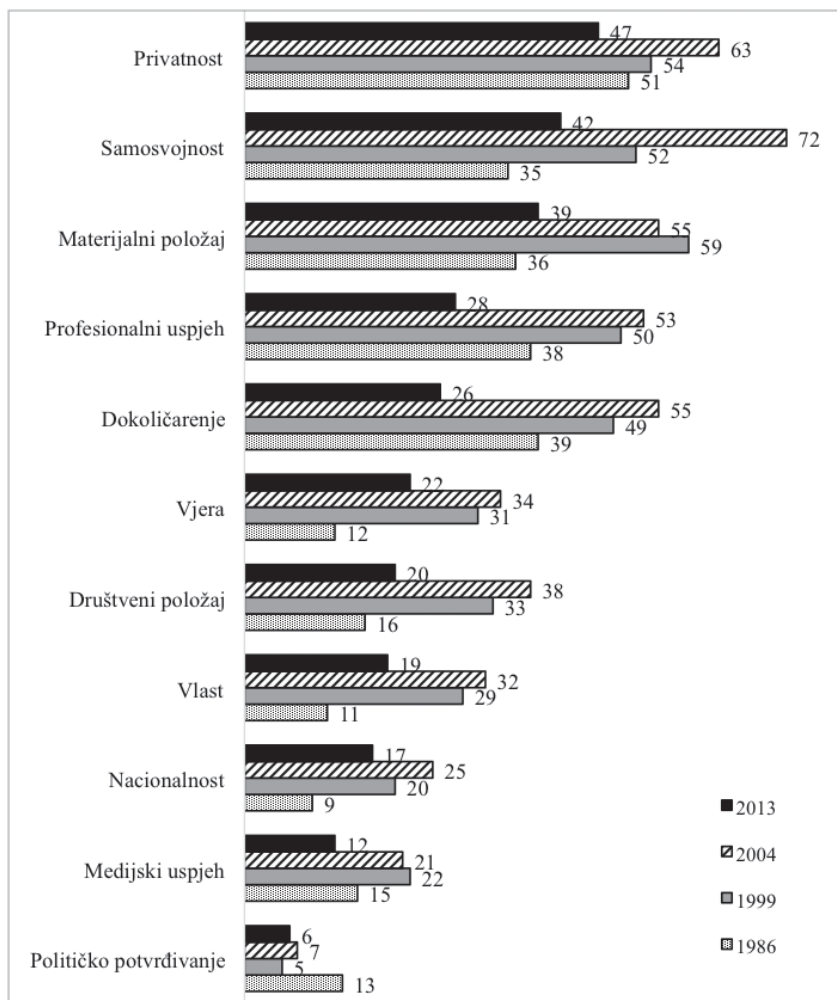
2. Individualne i društvene vrijednosti

Za analizu individualnih i društvenih vrijednosti koristimo dva seta varijabli: jedan sadrži određene okolnosti i situacije u osobnom i društvenom životu za koje ispitanici određuju stupanj poželjnosti, a drugi deklarirane interese, tj. samoprocjenu stupnja osobnog zanimanja za određene pojave.

Poželjni životni ciljevi su imenovani kao sljedećih 11 individualnih i društvenih vrijednosti: *materijalni položaj* („Dobar materijalni položaj, više novca, stan“); *profesionalni uspjeh* („Postati poznat u svom zanimanju po rezultatima svoga rada“); *društveni položaj* („Ugledan društveni položaj“); *vlast* („Doći na rukovodeći položaj“); *političko potvrđivanje* („Potvrditi se u radu političkih stranaka i institucija“); *medijski uspjeh* („Postati poznat u sportu, glazbi i zabavi“); *nacionalnost* („Iskazivati svoju nacionalnu pripadnost i biti vjeran nacionalnoj tradiciji“); *vjera* („Živjeti u skladu s učenjem svoje vjere“); *privatnost* („Živjeti mirno u krugu obitelji i prijatelja“); *dokoličarenje* („Razoditi se i zabavljati po volji“) i *samosvojnost* („Biti svoj gospodar i baviti se samo onim što se želi“).

Stupanj prihvaćanja svakog cilja ispitanici su označavali na četverostupanjskoj ljestvici: od „vrlo poželjno“ (4) do „potpuno nepoželjno“ (1). U Grafikonu 1 prikazani su postoci odgovora na najvišem stupnju poželjnosti u četiri vremenske točke, a podaci su hijerarhizirani prema onima prikupljenim u istraživanju iz 2013. godine.

Grafikon 1: Komparativni prikaz vrijednosti mladih 1986–2013. (%)

Komparativni podaci pokazuju da je tijekom proteklih 30-ak godina hijerarhija individualnih i društvenih vrijednosti mladih bila uglavnom stabilna – na vrhu ljestvice trajno su vrijednosti koje pripadaju sferi privatnosti, a na začelju one koje su povezane sa sferom javnosti³. No

³ Korisno je znati da je 2004. godine slična hijerarhija ovdje analiziranih vrijednosti ustanovljena i kod starijih ispitanika, pri čemu su među njima bile znatno više prihvaćene vrijednosti privatnosti i vjere – štoviše, stariji su primjetno više nego mladi zastupali općenito tradicionalne vrijednosti (Radin, 2007:150).

zamjetno je da najnovija generacija mladih ispitivane vrijednosti zastupa manjim intenzitetom, pri čemu nijedna nije većinski prihvaćena kao „potpuno poželjna“. Po tome su najbližnji mladima iz 1980-ih kada je samo privatnost uživala većinsku potporu, a istodobno se primjetno više razlikuju od mladih iz prethodnih istraživanja u tranzicijskom razdoblju kada su sve ispitivane vrijednosti bile više prihvaćene. Ti najnoviji trendovi svojevrsne suzdržanosti u intenzitetu opredjeljivanja vjerojatno su uvjetovani nepovoljnim, odnosno recesijskim i kriznim društvenim okolnostima. Drugim riječima, poželjnost ispitanih vrijednosti unekoliko se relativizira, jer većina mladih nije dostatno sigurna kako će uspjeti izgraditi život u kojem će moći realizirati svoje životne ciljeve, kao što vjerojatno opada i broj onih koji su uspjeli ostvariti neke značajne ciljeve.

Zanimljivo je dodatno usporediti rezultate ispitivanja iz 1986. i 2013. godine, pri čemu je uočljivo opadanje zastupanja vrijednosti dokoličarenja, profesionalnog uspjeha i političkog potvrđivanja uz porast prihvaćanja vrijednosti vjere⁴, nacionalnosti, vlasti i samosvojnosti. Istodobno, na važnosti su izgubile vrijednosti usmjerene na profesionalnu i političku afirmaciju kao i na prepuštanje zabavi, iz čega je moguće pretpostaviti da su neki ranije poželjni načini individualne samorealizacije postali manje privlačni ili pristupačni. Ukupno gledajući, može se zaključiti da je tijekom promatrana tri desetljeća došlo do blagih promjena u vrijednosnoj hijerarhiji mladih, i to prije

⁴ Pokazatelji o rastu prihvaćanja vrijednosti vjere i interesa za vjeru među mladima u Hrvatskoj od socijalističkog do tranzicijskog razdoblja, kao i o oscilacijama vrednovanja vjere tijekom postsocijalističkog razdoblja, komplementarni su podacima o religijskoj samoidentifikaciji mladih. Konkretno, usporedbom nalaza za 1986, 1999. i 2013. godinu ustanovljeno je da se udio religioznih ispitanika kretao od 29% preko 77% do 60%, broj neodlučnih od 23% preko 20% do 19%, a broj nereligioznih od 48% preko 13% do 22%. Kraće rečeno, od socijalističkog razdoblja do danas broj religiozne mladeži se udvostručio, a broj nereligiozne dvostruko smanjio, dok je udio neodlučnih mladih ostajao uglavnom na istoj razini (oko petine ispitanika). Može se, dakle, zaključiti da je trend koji pokazuje kako je nakon enormnog rasta broja mladih koji se identificiraju kao religiozni došlo do primjetnog opadanja njihova broja, sukladan trendu opadanja broja onih koji prihvaćaju vjeru kao vrijednost. No naznačene promjene nisu jednoznačne, jer iako je oslabilo prihvaćanje i drugih promatranih vrijednosti, vjera je istodobno napredovala na hijerarhijskoj ljestvici vrijednosti.

svega u korist, s jedne strane, individualizma, što je karakteristika postmaterijalističkih tendencija, a s druge strane materijalističkih i posebice tradicionalističkih vrijednosti, što je u suglasju s promjenama društveno-političkog poretka te procesom retradicionalizacije u suvremenome hrvatskom društvu.

Faktorskom analizom promatranih vrijednosti mladih izlučena su tri faktora (ukupne varijance 56,1%), gotovo identična onima dobivenim u ranijim istraživanjima mladih. Te se latentne dimenzije mogu promatrati kao svojevrsne vrijednosne orijentacije mladih (Tablica 1).

Tablica 1: Faktorska struktura vrijednosti mladih 2013.

Vrijednosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Političko potvrđivanje	.734		
Vlast	.658	.389	
Medijski uspjeh	.599		
Profesionalni uspjeh	.560	.391	
Društveni položaj	.544	.495	
Samosvojnost		.738	
Materijalni položaj		.714	
Dokoličarenje		.683	
Vjera			.811
Privatnost			.788
Nacionalnost	.530		.561
% zajedničke varijance	21,4	19,6	15,1

Faktor 1: društveni uspjeh; faktor 2: individualna autonomija; faktor 3: tradicionalizam

Društveni uspjeh je faktor koji obuhvaća različite vrijednosti – u većoj mjeri materijalističke, a manjoj postmaterijalističke – čiji je „zajednički nazivnik“ potreba za stjecanjem moći i javnom afirmacijom, odnosno smoaktualizacijom. U tom se faktoru osobito prepoznaju muškarci (t-omjer=7,84) i učenici (F-omjer=23,07), a najmanje nezaposleni i zaposleni. Uz to, prihvaćanje ovih vrijednosti opada s porastom dobi (F-omjer=46,13) i stupnjem obrazovanja mladih (F-omjer=26,45). To dijelom znači da što su mladi socijalno zreliji i profesionalno kompe-

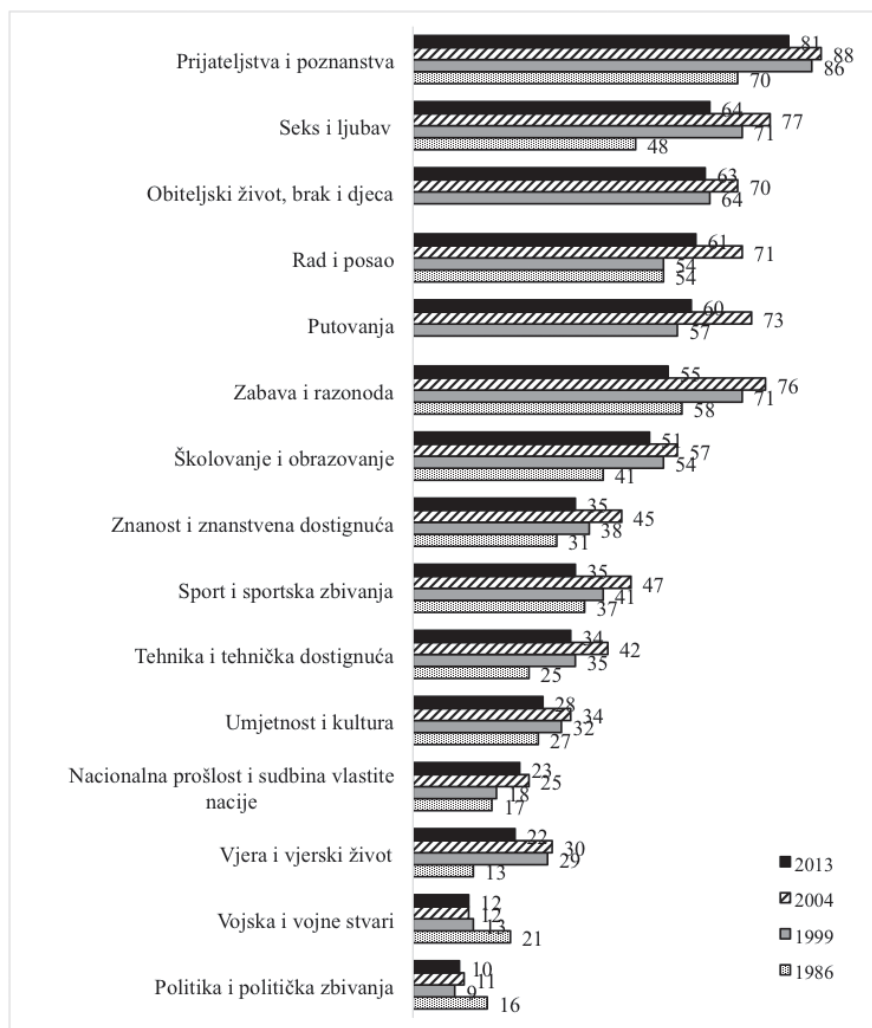
tentniji, više odustaju od ambicija da steknu javno priznanje i utjecaj. Iz toga slijedi mogući zaključak kako mladi, suočeni s nizom teškoća u procesu integriranja u svijet odraslih i društvo općenito, svoje životne ciljeve preusmjeravaju na životna područja u kojima ih je lakše ostvariti. S druge strane, moguće je pretpostaviti da s ostvarenjem određenih ambicija – a što se zbiva zahvaljujući višim razinama obrazovanja i ulaskom u zrelije mladenačke godine – vrijednosti društvenog uspjeha postaju manje značajne.

Individualna autonomija kao vrijednosni obrazac ponajprije govori o potrebi mladih da budu što nezavisniji u izboru onoga čime će se baviti u životu, uz dobro osigurane materijalne uvjete života i mogućnosti uživanja u zabavi i razonodi. Pritom se može reći da se također radi o amalgamu postmaterijalističkih i materijalističkih vrijednosti. Obilježja mladih koja su povezana s (ne)prihvatanjem ove latentne dimenzije uglavnom su suprotna onima koja su povezana s orijentacijom na društveni uspjeh. Konkretno, neovisnost natprosječno ističu studenti (F-omjer=6,02) nasuprot učenicima, pri čemu prihvatanje tog faktora raste s dobi (F-omjer=10,83) i stupnjem obrazovanja ispitanika (F-omjer=10,16) i njihovih očeva (F-omjer=8,99). Ovdje je uočljivo da vrednovanje neovisnosti, odnosno individualne autonomije raste paralelno s porastom socijalnih kompetencija mladih, što znači kako su te vrijednosti značajnije mladima koji imaju bolje uvjete za njihovo ostvarivanje.

Tradicionalizam je vrlo prepoznatljiva latentna dimenzija u kojoj su religija, obitelj i nacija međusobno povezana identitetska uporišta. Taj faktor natprosječno zastupaju mlade žene (t-omjer=5,45), nezaposleni (F-omjer=11,81), stanovnici Dalmacije i istočne Hrvatske (F-omjer=14,00) te ispitanici sa završenom osnovnom ili trogodišnjom stručnom školom (F-omjer=24,59). Istodobno, najmanje skloni tradicionalističkim vrijednostima su studenti iz Zagreba te Istre i Primorja, visokoobrazovani, kao i oni čiji je otac završio fakultet. Ovdje je vidljiva polarizacija mladih po linijama osobnih socijalnih kompetencija i porijekla, tako da tradicionalizam veću potporu uživa među mladima nižeg obrazovanja i socijalnog porijekla te onima koji odrastaju u regijama snažnije obilježenima tradicionalnim vrijednostima i odnosima.

Individualne i društvene vrijednosti ispitivane su i posredstvom interesa koje D. Pantić (1980:29) definira kao „jedan oblik (uglavnom terminalnih) vrednosti za koje je karakteristična zaokupljenost svesti omiljenim sadržajima i/ili bavljenje izabranim aktivnostima“. Interesi su mjereni na trostupanjskoj ljestvici (1=nikakav, 2=osrednji, 3=velik), a u analizi se koristi distribucija odgovora samo na najvišem stupnju.

Grafikon 2: Komparativni prikaz interesa mladih 1986–2013. (%)

Podaci za četiri vremenske točke prikazani su u Grafikonu 2, a ljestvica je ponovo konstruirana na osnovi podataka prikupljenih 2013. godine.

Hijerarhija iskazanih interesa tijekom promatranih desetljeća je oscilirala, pri čemu su rijetke drastične promjene. I u ovom se slučaju pokazuje da su trajno na vrhu ljestvice interesi koji se tiču privatnog života, a na začelju oni koji su povezani s javnim životom⁵. Također je vidljivo da je u posljednjem istraživanju u usporedbi s dva ranija iz tranzicijskog razdoblja registrirano smanjenje interesa za gotovo sve ispitivane pojave. U tom je kontekstu osobito intrigantno opadanje zainteresiranosti za zabavu i razonodu koja je u svim prethodnim istraživanjima permanentno bila među prva tri interesa, a u najnovijem je na sedmome mjestu. Znači li to kako se suvremena generacija mladih tako i toliko dobro zabavlja da to više ne smatra značajnim, ili da zbog kriznih okolnosti osjeća da nema mogućnosti za željenu zabavu i razonodu, ostaje otvoreno pitanje.

Za razliku od prethodno analiziranih vrijednosti kao ciljeva kojima mladi teže, promjene koje su se dogodile u iskazanim interesima od 1986. do 2013. pokazuju da je današnja generacija mladih, i pored slabljenja istih interesa tijekom tranzicijskog razdoblja, znatno više zainteresirana za svijet oko sebe negoli su to bili mladi u kasnom socijalizmu. Tako se izrazito povećao interes mladih za seks i ljubav, prijateljstva i poznanstva te školu i obrazovanje, a potom za tehnička postignuća, vjeru, posao i nacionalna pitanja, dok se smanjio interes samo za vojsku, politiku i zabavu. Gledajući te promjene integralno, može se reći da je u demokratskom sustavu ionako slab interes mladih za javni život dodatno oslabio, dok je unutar sfere privatnosti ponajviše porasla zainteresiranost za najintimnija područja svakodnevnoga života. Moglo bi se tek spekulirati da je veliki porast zainteresiranosti mladih za seks i ljubav te prijateljstva i poznanstva u posljednjih 15-ak

⁵ Razlike između mladih i starijih 2004. godine u pogledu deklariranih interesa pokazale su se izraženije nego u prethodnom setu vrijednosti, što je utjecalo i na formiranje nekoliko različitih hijerarhija interesa. Očito je da su interesi znatno više uvjetovani generacijskim specifičnostima pa su tako mladi bili puno manje nego stariji zainteresirani za obiteljski život, vjeru, naciju i politiku, a znatno više za prijateljstva, seks i ljubav, zabavu i putovanja (Ilišin, 2007:193). Važno je napomenuti da su se i u ovom slučaju stariji pokazali većim tradicionalistima od mladih.

godina indikator njihove potrebe da prevladaju učestalo spominjanu otuđenost u modernim vremenima.

Faktorska analiza interesa mladih proizvela je četiri latentne dimenzije (ukupne varijance 51,8%). Dobivene interesne orijentacije prikazane su u Tablici 2.

Tablica 2: Faktorska struktura interesa mladih 2013.

Interesi	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Znanost i znanstvena dostignuća	.779			
Umjetnost i kultura	.760			
Školovanje i obrazovanje	.564		.352	
Tehnika i tehnička dostignuća	.532			.436
Politika i politička zbivanja	.441			
Prijateljstva i poznanstva		.711		
Zabava i razonoda		.709		
Seks i ljubav		.674		
Putovanja	.309	.601		
Vjera i vjerski život			.748	
Obiteljski život, brak i djeca			.678	
Rad i posao			.573	
Nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije			.416	.405
Vojska i vojne stvari				.753
Sport i sportska zbivanja				.673
% zajedničke varijance	15,1	14,2	11,7	10,8

Faktor 1: *spoznajna orijentacija*; faktor 2: *socijabilna orijentacija*; faktor 3: *tradicionalistička orijentacija*; faktor 4: *kompeticijska orijentacija*

Spoznajna orijentacija jasno upućuje na potrebu mladih za prikupljanjem informacija i stjecanjem znanja iz različitih područja života. Otuda je očekivano da prihvaćanje tih interesa raste usporedo s porastom stupnja obrazovanja ispitanika (F-omjer=33,09) i njihovih očeva (F-omjer=29,44) te urbaniziranošću mjesta stanovanja (F-omjer=7,95).

Taj faktor natprosječno zastupaju još studenti, za razliku od učenika i nezaposlenih (F-omjer=21,18), kao i žitelji Istre i Primorja te Zagreba, nasuprot mladima iz Dalmacije i istočne Hrvatske (F-omjer=9,02). Iz navedenih trendova uočljivo je da razvoj spoznajne orijentacije u primjetnoj mjeri ovisi o socijalnim kompetencijama mladih i razvijenosti sredine u kojoj žive.

U prihvaćanju *socijabilne orijentacije*, koja sadrži interese koji su među anketiranom populacijom najrašireniji i koji svjedoče o „tipičnoj“ potrebi mladih za druženjima i opuštanjem, ispitanici su nešto homogeniji. No i te interese natprosječno ističu mladi iz Zagreba te Istre i Primorja – za razliku od onih iz središnje Hrvatske (F-omjer=4,76) – te najmlađi (F-omjer=7,96) i najniže obrazovani ispitanici (F-omjer=8,49). Riječ je, zapravo, o onim skupinama mladih koji su još u srednjoj školi i adolescentskoj dobi, koju karakterizira snažna orijentacija na vršnjake i zajedničku zabavu.

Tradicionalistička orijentacija je faktor koji je vrlo prepoznatljiv po trolistu obitelj-vjera-nacija, uz dodatak interesa za posao (kojeg se u ovom kontekstu može shvatiti ponajprije kao izvor egzistencije obitelji). U ovom su slučaju mladi znatno diferencirani: kao zastupnici tradicionalizma ističu se žene (t-omjer=8,66), stanovnici Dalmacije (F-omjer=9,58) i ruralnih naselja (F-omjer=7,05), nezaposleni (F-omjer=7,36) i djeca niže obrazovanih očeva (F-omjer=24,25). Manje skloni tradicionalizmu su studenti iz Istre i Primorja, Zagreba i središnje Hrvatske, kao i iz najurbanijih sredina. Prikazani nalazi potvrđuju kako je prihvaćanje tradicionalističkih vrijednosti uvelike uvjetovano različitim sociokulturnim uvjetima socijalizacije, pri čemu se mladi nižega socijalnog porijekla pokazuju kao najviše zainteresirani za tradicionalne vrijednosti.

Konfiguraciju *kompeticijske orijentacije* čine interesi za vojsku i sport, zbog čega se očekuje da tu orijentaciju natprosječno zastupaju muškarci (F-omjer=23,01). Njima se pridružuju nezaposleni (F-omjer=11,14), ispitanici sa završenom osnovnom školom (F-omjer=14,30) i oni koji žive u središnjoj i istočnoj Hrvatskoj (F-omjer=8,36). Na drugoj su strani studenti, ispitanici s akademskim obrazovanjem i stanovnici Istre i Primorja. Ukratko, veće zastupanje

kompeticijske interesne orijentacije ponovo je više prisutno među mladima nižih socijalnih kompetencija i statusa.

3. Političke vrijednosti

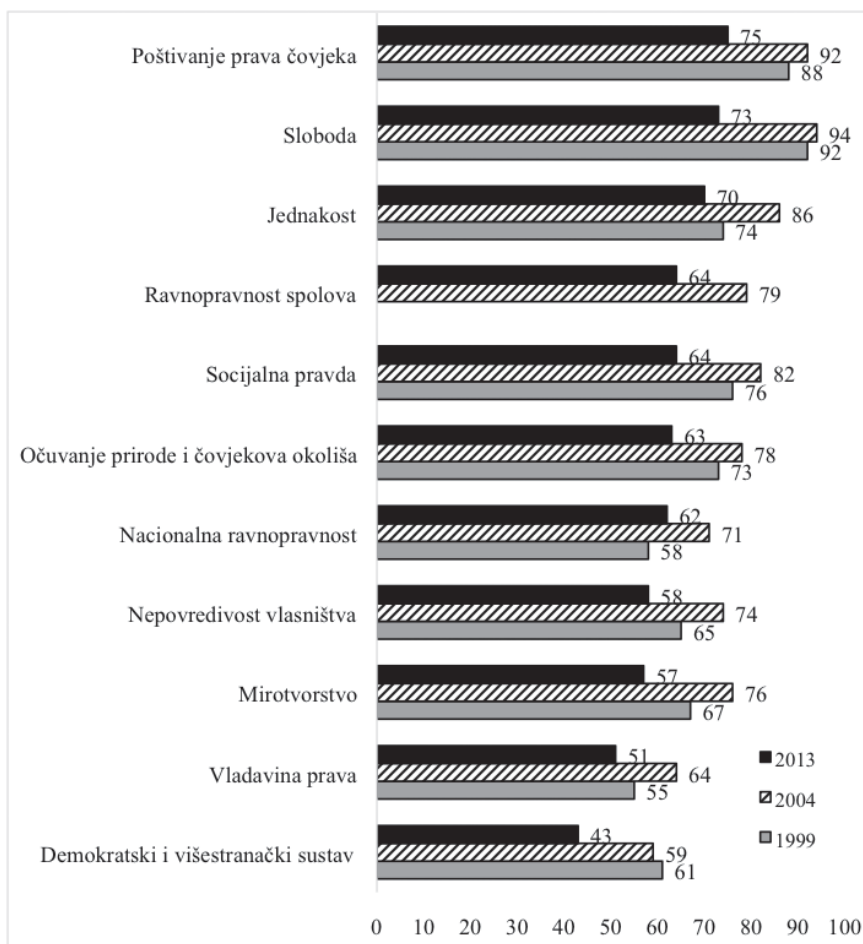
Političke vrijednosti su u ovoj analizi reprezentirane ustavnim vrijednostima i prioritetima hrvatske politike. Odabrani su ovi setovi vrijednosti jer daju uvid u prihvaćenost temeljnih liberalno-demokratskih vrijednosti uz percepciju važnosti konkretnih političkih ciljeva koje bi trebali realizirati glavni nositelji izvršne vlasti u Hrvatskoj.

Prvo analiziramo prihvaćanje 10, odnosno 11 načela koja su u članku 3. Ustava RH navedena kao najviše vrijednosti ustavnog poretka Republike Hrvatske. Riječ je o temeljnim vrijednostima liberalno-demokratskog poretka, pri čemu ispitanicima nije rečeno kako se radi o Ustavom propisanim vrijednostima, nego su oni na četverostupanjskoj skali (od „vrlo važno“ do „potpuno nevažno“) procjenjivali „vrijednosti društvenog i političkog poretka“. U Grafikonu 3 prikazani su podaci na stupnju „vrlo važno“ iz tri istraživanja realizirana u tranzicijskom razdoblju, a hijerarhija je prikazana prema podacima istraživanja iz 2013. godine.

S ustavnim vrijednostima dogodilo se slično što i s individualnim i društvenim vrijednostima u tranzicijskom razdoblju: njihovo je prihvaćanje u posljednjem ispitivanju oslabilo – i u usporedbi s 1999, i naročito s 2004. godinom – premda gotovo sve ustavne vrijednosti i nadalje ostaju vrlo visoko prihvaćene⁶. Iako su rangovi ostali uglavnom isti, u 2013. godini upada u oči izrazito opadanje prihvaćanja slobode, mirotvorstva, ravnopravnosti spolova te demokratskog i višestranačkog sustava. Ustanovljeno opće smanjenje prihvaćanja ustavnih, odnosno liberalno-demokratskih vrijednosti, izrazito je znakovito jer ukazuje na polagano gubljenje demokratskog potencijala mladih. U tom je kontekstu osobito indikativan trend trajnog opadanja prihvaćanja de-

⁶ Simptomatično je da su 2004. godine sve ustavne vrijednosti mladi prihvaćali manje od starijih i to osobito demokratski i višestranački sustav, vladavinu prava, nepovredivost vlasništva i socijalnu pravdu, što je rezultiralo nekim razlikama u hijerarhiji ustavnih vrijednosti mladih i starijih (Ilišin, 2005:77). Na osnovi toga konstatirano je da su stariji zbog svog iskustva življenja u totalitarnom političkom sustavu bili spremni više cijeniti vrijednosti novoga demokratskog poretka.

Grafikon 3: Komparativni prikaz prihvaćanja ustavnih vrijednosti 1999–2013. (%)

mokratskog i višestranačkog sustava kao ustavne vrijednosti: štoviše, to je jedina vrijednost čije prihvaćanje nije poraslo u 2004. godini i jedina koja u posljednjem istraživanju uživa ispodpolovičnu podršku. Te tendencije jasno upućuju na kontinuirano – unatoč smjenama različitih političkih opcija u obnašanju vlasti – kompromitiranje funkcioniranja demokratskog i višestranačkog sustava u očima mladih, a što ih bar načelno čini prijemljivijima za devijacije političkog sustava u smjeru autoritarnih rješenja.

Faktorska analiza je proizvela dva faktora (ukupne varijance 66,1%) prikazana u Tablici 3.

Tablica 3: Faktorska struktura ustavnih vrijednosti 2013.

Ustavne vrijednosti	Faktor 1	Faktor 2
Jednakost	.857	
Sloboda	.798	
Poštivanje prava čovjeka	.770	.335
Nacionalna ravnopravnost	.721	.311
Socijalna pravda	.702	.432
Mirotvorstvo	.659	.398
Demokratski i višestranački sustav		.847
Vladavina prava		.818
Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	.451	.581
Nepovredivost vlasništva	.469	.532
Ravnopravnost spolova	.461	.510
% zajedničke varijance	39,7	26,4

Faktor 1: temeljne liberalno-demokratske vrijednosti; faktor 2: vrijednosti demokratskog poretka

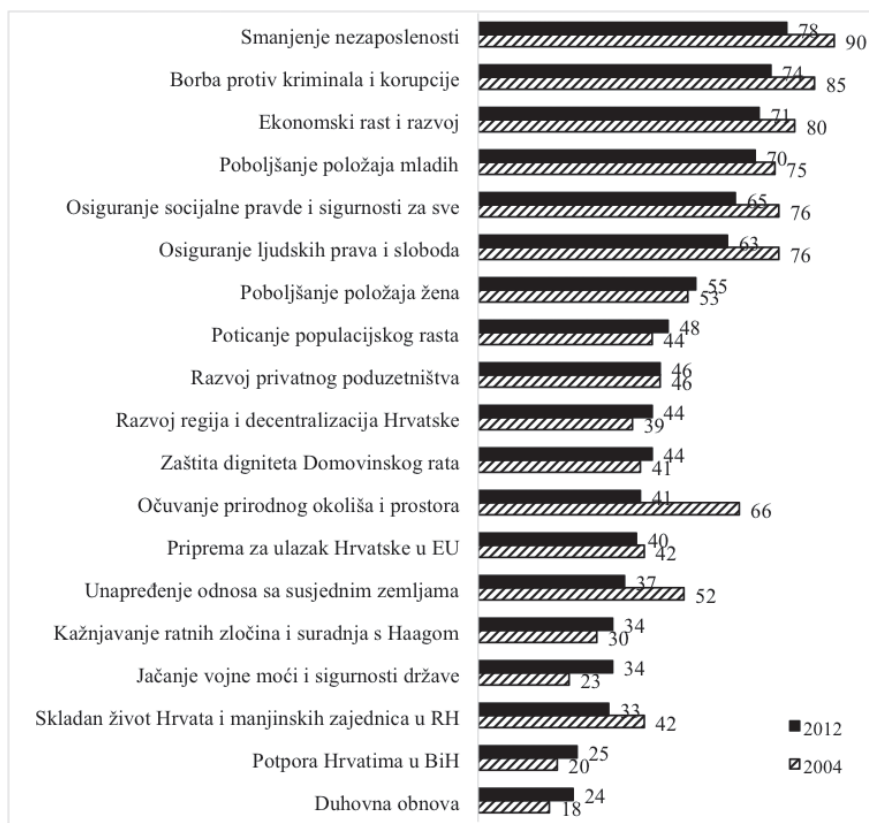
Temeljne liberalno-demokratske vrijednosti su faktor u kojem su najbolje saturirane „klasične“ liberalno-demokratske vrijednosti. Rezultati analize su ukazali na znatno međusobno suglasje ispitanika jer te vrijednosti u većoj mjeri prihvaćaju jedino žene (t-omjer=-8,18) i visokoobrazovani ispitanici (F-omjer=6,54), za razliku od onih sa završenom trogodišnjom stručnom školom. Potonja diferencijacija nedvojbeno upućuje na važnost (akademskog) obrazovanja za podizanje senzibiliziranosti i razumijevanja temeljnih vrijednosti liberalne demokracije.

Nesto više nesuglasja ustanovljeno je kod vrijednosti demokratskog poretka koje natprosječno ističu studenti (F-omjer=8,02) i ispitanici s akademskim obrazovanjem (F-omjer=19,48). Pri tome prihvaćanje tih ustavnih vrijednosti raste s dobi ispitanika (F-omjer=18,22) i stupnjem obrazovanja njihovih očeva (F-omjer=6,54), dok su na drugom polu najmlađi ispitanici, učenici i mladi nižeg obrazovanja s identično

obrazovanim očevima. Za razliku od prethodnog faktora, u ovom se slučaju prepoznaje utjecaj kombiniranih obilježja mladih – konkretnije, socijalnog sazrijevanja, edukacije i obrazovnog kapitala obitelji – za bolje identificiranje i razumijevanje vrijednosti neophodnih za valjano funkcioniranje demokratskog poretka.

Politički prioriteti ili ciljevi kao instrumentalne političke vrijednosti moguće je istodobno promatrati i kao indikator percepcije aktualnih problema hrvatskog društva. Ujedno se može pretpostaviti da se radi o vrijednostima koje uvelike korespondiraju i s konkretnim političkim opredjeljenjima ispitanika, što može biti predmet nekih drugih analiza.

Grafikon 4: Komparativni prikaz političkih prioriteta 2004–2012. (%)

U ovom su slučaju ispitanici na četverostupanjskoj ljestvici – s intervalima od „nimalo“ do „puno“ – trebali odgovoriti u kojoj se mjeri aktualna vlada treba usmjeriti na ostvarenje svakog od ponuđenih ciljeva. U Grafikonu 4 prikazani su podaci na najvišem stupnju za dvije vremenske točke, a ljestvica je načinjena na osnovi podataka prikupljenih 2012. godine⁷.

Usporedba distribucije odgovora pokazuje da je među mladima tijekom osam godina za veći broj prioriteta prihvaćanje više opalo nego poraslo⁸. To se prije svega odnosi na slabljenje potpore cilju očuvanja prirodnog okoliša i prostora, a potom prioritetima kao što su unapređenje odnosa sa susjednim zemljama, osiguranje socijalne pravde i ljudskih prava, smanjenje nezaposlenosti, borba protiv kriminala i korupcije te ekonomski rast i razvoj. Svakako je zanimljivo pitanje zašto se smanjilo isticanje onih političkih ciljeva koji su upravo početkom drugog desetljeća ovog stoljeća bili u žiži interesa javnosti i političkih aktera. Moguće je tek pretpostaviti da su zbog silne medijske eksploatacije i političke retorike u kojoj su gotovo svi isticali potrebu realizacije istih ciljeva, mladi počeli te prioritete doživljavati kao floskule. S druge strane, moguće je da je neuspjeh vladajućih garnitura da zaustave višegodišnju krizu sa svim pratećim negativnim posljedicama izazvao kod mladih defetističko raspoloženje, u kojem

⁷ Percepcija političkih prioriteta ispitivala se i 1999. godine, ali tada pitanje nije bilo konstruirano kao intervalno, nego kao pitanje s višestrukim odgovorima, a sadržavalo je i manji broj ponuđenih ciljeva (primjerice ekonomski razvoj i borba protiv kriminala i korupcije tada nisu bili uključeni u instrument). Indikativno je da je te godine samo jedan politički cilj – smanjenje nezaposlenosti – istaknula većina ispitanika, pri čemu su na vrhu ljestvice prioriteta također bili osiguranje socijalne pravde i ljudska prava, a na dnu duhovna obnova i razvoj regionalnih posebnosti (Ilišin, 2002b:175).

⁸ Kada je riječ o ispitivanju političkih prioriteta 2004. godine, ponovo se pokazalo da mladi sve političke ciljeve ističu manje nego stariji ispitanici, a osobito duhovnu obnovu, zaštitu digniteta Domovinskog rata, razvoj privatnog poduzetništva, borbu protiv kriminala i korupcije te ekonomski rast i razvoj (Ilišin, 2005:97). To je rezultiralo stanovitim razlikama u donjem dijelu ljestvice političkih ciljeva mladih i starijih, no nedvojbeno je da su obje skupine ispitanika podjednako percipirale probleme koji najviše pritišću hrvatsko društvo. Također je moguće spekulirati da općenito slabije prihvaćanje svih političkih vrijednosti među mladima u usporedbi sa starijima bar djelomice odražava njihovu trajno slabiju zainteresiranost za politiku.

se mnogi ciljevi doživljavaju nedostižnima. U prilog tome govori i to da je u onim slučajevima u kojima je zabilježen rast isticanja važnosti određenih ciljeva pomak vrlo skroman, od čega odstupa jedino malo veći porast isticanja potrebe za jačanjem vojne moći i sigurnosti države. No kada prikazane podatke promatramo integralno, može se konstatirati da većina mladih ponajprije ističe socio-ekonomske ciljeve, što je zacijelo povezano s egzistencijalnim problemima i njih i njihovih obitelji. Tim materijalističkim vrijednostima pridružuju se i postmaterijalističke, odnosno politički ciljevi čije je ostvarivanje povezano s funkcioniranjem pravne države i izgradnjom uređenog društva te ekološki odgovornim ponašanjem. Istodobno, trajno su na začelju duhovna obnova i potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini, premda u blagoj uzlaznoj putanji, a što koincidira s prethodno ustanovljenim osnaživanjem tradicionalizma među mladima danas.

Ispitivani politički prioriteti podvrgnuti su faktorskoj analizi koja je proizvela tri faktora (ukupne varijance 57,0%), čija je konfiguracija prikazana u Tablici 4.

Faktor *osiguranje socioekonomskog razvoja i pravde* sadrži kombinaciju socijalno-ekonomskih i emancipacijskih elemenata, odnosno objedinjuje materijalističke vrijednosti u smislu usmjeravanja politike na stvaranje okolnosti potrebnih za osiguranje egzistencije i postmaterijalističke vrijednosti okrenute potrebi zaštite ljudskih prava i okoliša. Premda ova latentna dimenzija gotovo listom uključuje najprihvaćenije političke prioritete, mladi su u pogledu njihova zastupanja prilično nehomogeni. Te ciljeve natprosječno ističu studenti i zaposleni, za razliku od učenika i nezaposlenih (F-omjer=23,91), kao i žitelji Zagreba i sjeverne Hrvatske nasuprot stanovnicima središnje Hrvatske (F-omjer=19,48). Potpora tim političkim ciljevima također raste linearno s dobi ispitanika (F-omjer=26,29), urbaniziranošću mjesta stanovanja (F-omjer=6,52) te stupnjem obrazovanja ispitanika (F-omjer=25,92) i njihovih očeva (F-omjer=14,76). Skup obilježja onih koji osobito ističu potrebu ostvarivanja socioekonomskog razvoja i pravde ponovo upućuje na socijalno kompetentnije podskupine mladih, odnosno one koji odrastaju u povoljnijim uvjetima i razvijaju veće aspiracije.

Tablica 4: Faktorska struktura političkih prioriteta 2012.

Politički ciljevi	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Smanjenje nezaposlenosti	.767		
Osiguranje socijalne pravde i sigurnosti za sve	.755		.334
Borba protiv kriminala i korupcije	.753		
Poboljšanje položaja mladih	.741		
Ekonomski rast i razvoj	.724		
Osiguranje ljudskih prava i sloboda	.705		.349
Poboljšanje položaja žena	.618	.343	
Očuvanje prirodnog okoliša i prostora	.436	.383	
Potporna Hrvatima u Bosni i Hercegovini		.799	
Duhovna obnova		.694	
Jačanje vojne moći i sigurnosti države		.647	
Poticanje populacijskog rasta	.388	.595	
Kažnjavanje ratnih zločina i suradnja s Haagom		.567	.317
Unapređenje odnosa sa susjednim zemljama		.541	.399
Zaštita digniteta Domovinskog rata	.337	.516	.317
Priprema za ulazak Hrvatske u Europsku uniju			.775
Razvoj regija i decentralizacija Hrvatske	.332		.675
Razvoj privatnog poduzetništva	.374		.628
Skladan život Hrvata i manjinskih zajednica u Hrvatskoj		.517	.578
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>24,0</i>	<i>18,8</i>	<i>14,2</i>

Faktor 1: osiguranje socioekonomskog razvoja i pravde; faktor 2: jačanje nacije i države; faktor 3: poticanje integracije, decentralizacije i poduzetništva.

Jačanje nacije i države kao faktor inkorporira političke ciljeve koji podrazumijevaju konzervativan odnos prema naciji i državi, s primjetnom okrenutošću tradiciji. Zanimljivo je da taj korpus priori-

teta – premda osrednje do izrazito manjinski prihvaćenih u ispitanoj populaciji mladih – nema posebno izdvojenih zagovornika. Drugačije rečeno, sve promatrane podskupine mladih u podjednako ograničenoj mjeri podupiru ciljeve usmjerene na snaženje nacije i države.

Treći faktor – *poticanje integracije, decentralizacije i poduzetništva* – dijelom je rezidualne naravi, no osnovni ton mu daju ciljevi usmjereni na integracijske procese, kako europske tako i unutar zemlje, te regionalnu decentralizaciju i razvoj poduzetništva. Za te prioritete mladi plediraju to više što je stupanj njihova obrazovanja (F-omjer=29,33) i obrazovanja njihovih očeva (F-omjer=6,32) viši. Na osnovi toga može se reći da akademski obrazovana mladež porijeklom iz obitelji višega društvenog statusa u većoj mjeri nego druge podskupine mladih prepoznaje moguće dobrobiti za razvoj hrvatskog društva koji bi se zasnivao na integraciji i suradnji na europskoj i lokalnim razinama, većoj regionalnoj autonomiji i poticanju poduzetništva.

4. Zaključni osvrt

Shvaćene kao ciljevi kojima se teži i/ili poželjna vjerovanja i obrasci ponašanja, vrijednosti su povezane s potrebama pojedinaca i konkretnim društveno-političkim kontekstom. Polazeći od takve njihove kontekstualizacije u ovom je radu pozornost posvećena strukturi i dinamici individualnih, društvenih i političkih vrijednosti mladih u Hrvatskoj. U tu svrhu propitana je hijerarhija i obrasci međusobnog povezivanja vrijednosti te promjene koje su se u pogledu njihova prihvaćanja zbivale tijekom vremena. Analiza dinamike prihvaćanja ispitivanih vrijednosti mladih zasniva se na longitudinalno prikupljenim podacima iz pet istraživanja provedenih u posljednja dva do tri desetljeća.

U analizi individualnih i društvenih vrijednosti ishodišna vremenska točka je 1986. a završna 2013. godina, što je s jedne strane omogućilo usporedbu istraživačkih rezultata iz socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja, a s druge detektiranje promjena koje su se događale tijekom tranzicijskog razdoblja u kojem se realizirala većina korištenih istraživanja. Pokazalo se da je među mladima dominantna usmjerenost na vrijednosti iz domene privatnosti i individualne afirmacije, dok su

vrijednosti iz sfere javnosti i društvenog angažmana redovito na začelju. Takva hijerarhija vrijednosti relativno je stabilna unatoč transformaciji društvenog i političkog poretka. U tranzicijskom razdoblju je, u usporedbi sa socijalističkim, raslo prihvaćanje svih vrijednosti (osim politike), no u drugoj dekadi 21. stoljeća dolazi do znatnog pada tog prihvaćanja. Tako je današnja generacija mladih po rezultatima istraživanja najviše slična mladima iz socijalističkog razdoblja, pri čemu i jedne i druge karakterizira odsutnost većinskoga snažnog prihvaćanja bilo koje – uz iznimku minimalno većinskog prihvaćanja privatnosti u socijalističkom razdoblju – od promatranih vrijednosti. Kako je u prvih 15-ak godina postsocijalističke Hrvatske prihvaćanje ispitivanih vrijednosti raslo, aktualni pad vjerojatno odražava splašnjavanje entuzijazma mladih u pogledu mogućnosti realizacije njihovih životnih ciljeva. U prilog takvu zaključku govori i činjenica da istovjetno opadanje nije zahvatilo interese mladih koji su pokazali znatno veću otpornost na utjecaj nepovoljnih društvenih okolnosti.

Mladi se međusobno znatno razlikuju u pogledu zastupanja individualnih i društvenih vrijednosti. Glavne linije diferenciranja su obrazovna postignuća, socioprofesionalni status i regionalna pripadnost mladih, nešto manje utjecaja ostvaruju spolna pripadnost i obrazovanost oca, a najmanje zrelost i tip mjesta stanovanja. To znači da na formiranje sustava analiziranih vrijednosti mladih ponajviše utječu njihove kompetencije stečene obrazovanjem, konkretne situacijske okolnosti i iskustva te uvjeti socijalizacije. Grubo sažimajući, može se reći kako je socijalno kompetentnija mladež (obrazovanija, višega socijalnog porijekla i statusa) više orijentirana na vrijednosti individualne afirmacije i samorealizacije, a mladi nižeg obrazovanja, socijalnog porijekla i statusa u znatno većoj mjeri podržavaju tradicionalnih vrijednosti. Iako unutar ustanovljenih generalnih kretanja mladi nisu potpuno suglasni, postojeća diferenciranja ne rezultiraju uspostavljanjem bitno različitih hijerarhija individualnih i društvenih vrijednosti promatranih podskupina mladih.

Ispitivanje političkih vrijednosti odvijalo se tijekom postsocijalističkog razdoblja, od 1999. do 2012. ili 2013. godine, pa je i analiza bila usmjerena isključivo na mijene tijekom tranzicijskog razdoblja. Iako

su ustavne vrijednosti bile trajno vrlo visoko prihvaćene – osobito poštivanje ljudskih prava, sloboda i jednakost – i njihovo je prihvaćanje u najnovije vrijeme primjetno oslabilo, pri čemu je naročito smanjena potpora demokratskom i višestranačkom sustavu. Takav trend zabilježen je i kod nekih političkih ciljeva kao što su očuvanje prirodnog okoliša i prostora te unapređenje odnosa sa susjednim zemljama. Na vrhu političkih prioriteta ustabilili su se smanjenje nezaposlenosti, borba protiv kriminala i korupcije te ekonomski rast i razvoj, dok se na dnu ljestvice prioriteta zadržavaju duhovna obnova i potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini. To pokazuje da hrvatsku mladež ponajviše zaokupljaju socioekonomski problemi, ali je ujedno zanimljivo kako je življenje u uvjetima gospodarske krize pridonijelo smanjenju isticanja tome odgovarajućih prioriteta. Ta tendencija, istovjetna ustanovljenoj u pogledu (ne)prihvaćanja individualnih i društvenih vrijednosti, ukazuje i na političku demoralizaciju i deziluzioniranost mladih u razdoblju demokratske konsolidacije i društvene krize.

U pogledu prihvaćanja ispitanih političkih vrijednosti, mladi su homogeniji nego kada je riječ o individualnim i društvenim vrijednostima. U ovom slučaju najviše diferenciranja proizvodi stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih očeva, donekle njihov socioprofesionalni status i dob, a minimalno ostala promatrana obilježja. Drugim riječima, obrazovna postignuća važna su i za razumijevanje područja politike, potvrđujući se tako kao najvažnije socijalno obilježje u diferenciranju bilo koje ispitivane populacije, kako u pogledu njezina društvenog statusa i obrazaca ponašanja, tako i vrijednosti i stavova.

Zaključno treba ponoviti osnovne spoznaje proizašle iz prethodnih analiza. Najupečatljivije je to da je hijerarhija individualnih, društvenih i političkih vrijednosti, unatoč promjeni društveno-političkog konteksta i konkretnih događaja, ostajala razmjerno stabilna. Iz toga slijedi pretpostavka da dublje strukturne promjene vrijednosnih sustava ovise o širim, civilizacijskim promjenama koje se zbivaju postupno i zahvaćaju sve aspekte organizacije društvenog života, od tehnologije do kulturnih obrazaca. Druga važna spoznaja je da su se unutar temeljne stabilnosti u hijerarhijskom strukturiranju vrijednosti događali pomaci u njihovu pojedinačnom prihvaćanju. Tako je u tran-

zicijskom razdoblju – u usporedbi sa socijalističkim – uočljiv porast tradicionalne orijentacije mladih, a istodobno je u najnovije vrijeme registrirano smanjivanje prihvaćanja većine individualnih, društvenih i političkih vrijednosti. Ti trendovi ukazuju na utjecaj promijenjenih društveno-političkih okvira kao i konkretnih zbivanja u društvu na formiranje vrijednosnog sustava mladih. Preciznije, transformacija društveno-političkog poretka iz socijalističkog u liberalno-demokratski u hrvatskim okolnostima rezultirala je osnaživanjem tradicionalizma, dok je višegodišnja gospodarska i društvena kriza pridonijela slabljenju prihvaćanja većine promatranih vrijednosti. Otuda i slijedi zaključak da je taj trend indikator opadanja entuzijazma i aspiracija mladih u socioekonomski nepovoljnim i društveno nestabilnim okolnostima, što rezultira pojavom ne samo vrijednosnog pluralizma nego i svojevrsnoga vrijednosnog relativizma.

Literatura

- Ashford, S. i Timms, D. (1992). *What Europe Thinks: A Study of Western European Values*. Aldershot: Dartmonth.
- Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards the New Modernity*. London: Sage.
- Beck, U. i Beck-Gerusheim, E. (2002). *Individualization*. London: Sage.
- Brommick, R. i Swallow, B. L. (2001). Parties, Lads, Friends, Love and Newcastle United: a study of young people values. *Educational Studies*, 27, 2, 143-158.
- Cifrić, I. (1996). Tranzicija i transformacija – između norme i prakse. *Socijalna ekologija*, 5, 2, 135-153.
- Čulig, B., Fanuko, N. i Jerbić, V. (1982). *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH.
- Eisenstadt, S. N. (1992). Youth in Europe between Modern an PostModern Society-U: Tomasi, L. (ur.). *Young People and Religions in Europe*. Trento: Reverdito Edizioni, 31-41.
- Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: priholgijski pristup*. Zagreb: Alinea.
- France, A. (2007). *Understanding Youth in Late Modernity*. Berkshire: Open University Press.
- Furlong, A. i Cartmel, F. (1997). *Young People and Social Change*. Buckingham: Open University Press.
- Giddens, A., Beck, U. i Lash, S. (ur., 1994). *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity Press.

- Holland, J. i Thomson, R. (1999). *Youth values: identity, diversity and social change*. London: South Bank University.
- Ilišin, V. (1988). Interesi i slobodno vrijeme. U: Radin, F. (ur.). *Fragmenti omladine*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH–Institut za društvena istraživanja, 119-131.
- Ilišin, V. (2002a). Interesi i slobodno vrijeme mladih. U: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja–Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 269-302.
- Ilišin, V. (2002b). Mladi i politika. U: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja–Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 155-202.
- Ilišin, V. (2005). Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene. U: Ilišin, V. (ur.). *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 65-139.
- Ilišin, V. (2007). Slobodno vrijeme i interesi mladih. U: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.). *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 179-101.
- Ilišin, V. (2011). Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48, 3, 82-122.
- Ilišin, V. i Radin, F. (ur., 2002). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V. i Radin, F. (ur., 2007). *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Inglehart, R. (1977). *Silent revolution. Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1999). Postmodernization Erodes Respect for Authority but Increases Support for Democracy. U: Norris, P. (ed.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press, 236-256.
- Inglehart, R. i Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change and persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65, 19-51.
- Karajić, N. (2000). *Politička modernizacija. Prilozi sociologiji hrvatskog društva*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo–Filozofski fakultet.
- Kehily, M. (ed.) (2007). *Understanding youth: perspectives, identities and practices*. London: Sage.
- Kluckhohn, C. (1962). Values and Value Orientation in the Theory of Action. U: Parsons, T. i Shills, E. (eds.). *Toward a General Theory of Action*. New York: Harper and Rowe, 391-436.
- Kovatcheva, S. (2001). Flexibilisation of youth transition in Central and Eastern Europe. *Young*, 9, 1, 41-60.
- Labus, M. (2000). Vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu. *Sociologija sela*, 38, 1-2, 169-204.

- Lindh, K. i Korhonen, V. (2010). Youth values and value changes from cultural and transnational perspectives. U: Korhonen, V. (ur.). *Cross-cultural Lifelong Learning*. Tampere: Tampere University Press, 135-166.
- Miles, S. (2000). *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham: Open University Press.
- Pantić, D. (1980). *Priroda interesovanja*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSOS.
- Radin, F. (1988). Hijerarhije i strukture društvenih vrijednosti. U: Radin, F. (ur.). *Fragmenti omladine*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH–Institut za društvena istraživanja, 99-118.
- Radin, F. (2002). Vrijednosne hijerarhije i strukture. U: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja–Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 47-78.
- Radin, F. (2007). Vrijednosti mladih Hrvata. U: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.). *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 137-156.
- Roberts, K. (2003). Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review*, 51, 4, 484-499.
- Roche, J. i Tucker, S. (eds.) (1997). *Youth in Society: contemporary Theory, Policy and Practice*. London: Sage Publications.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of human values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H. i Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 6, 1010-1028.
- Sekulić, D. (2014). *Identitet i vrijednosti: sociološka studija o hrvatskom društvu*. Zagreb: Politička kultura.
- Thomson, R. i Holland, J. (2002). Young People, Social Change and the Negotiation of Moral Authority. *Children Society*, 16, 103-115.
- Tomić-Koludrović, I. i Leburić, A. (2001). *Skeptična generacija*. Zagreb: AGM.
- Ule, M., Renner, T., Mencin Čeplak, M. i Tivadar, B. (2000). *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana–Šentilj: Urad Republike Slovenije za mladino–Založba Aristej.
- Ustav Republike Hrvatske (2001). *Narodne novine*, 41.
- Wallace, C. i Kovatcheva, S. (1998). *Youth in Society. The construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. Chippenham: Rowe.
- Walter, A. (2006). Regimes of Youth Transitions. Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young*, 14, 2, 119-141.
- Wyn, J. i Dwyer, P. (1999). New directions in research on youth in transition. *Journal of Youth Studies*, 2, 1, 5-21.
- Wyn, J. i White, R. (1997). *Rethinking Youth*. London: Sage.
- Županov, J. (1995). *Poslije potopa*. Zagreb: Globus.
- Županov, J. (2002). *Od „komunističkog pakla“ do „divljeg kapitalizma“*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.